

Tillæg og Bemærkninger til Art. V. i Historisk
Tidskrift 1ste Bind: „Ethnographisk Skizze af
en jydsk Hede-Egn“ m. m.

Det i det historiske Tidskrift 1ste Bd. S. 165—201 indrykkede Bidrag „Ethnographisk Skizze af en jydsk Hede-Egn“ (i Lynggaard Herred) har i Tidskrift for Literatur og Kritik 3die Bd. (1840. I. S. 407—24) fundet en i Jylland indfødt, i bemeldte Herred bosat, eller dog, som det synes der vel bekendt, men ikke særdeles velvillig Bedømmer. Den sidste Omstændighed kan for saa vidt kaldes ligegyldig, naar dens negative Virkninger ikke overvie den positive Sandhed og Rigtighed i Bedømmelsen; hvilket jeg er saa langt fra at forudsætte, at jeg meget mere antager, Forfatteren af denne Bedømmelse har bestræbt sig for, at give sin korte Skildring af Lynggaard Herred i landoekonomisk Henseende al mulig Notagtighed og Paalidelighed, for saameget stærkere at fremhæve det mindre rigtige eller unotagte i den ethnographiske Skizze. Jeg troer derfor ogsaa at skyldte Læserne af denne og af det historiske Tidskrift, at meddele dem det Væsentlige af den kritiske Forfatteres Efterretninger om bemeldte Herred; deels for at holde dem skadesløse for den Uret, de have lidt ved at bebyrdes med en eller anden urigtig eller unotagtig Notice; deels for tillige at sætte dem i Stand til, ved Sammenligning at skønne, hvorvidt Samleren af den ethnographiske Skizze og Kritikens Forfatter have gaaet een Vej, eller

havt samme Maal for Øie. Derom har i det mindste den Første, ved nu igjen at gennemløbe sin meddeelte Skizze, og sammenholde den med det kritiske Supplement i „Tidskrift for Litteratur“ ei kunnet overbevise sig. Dettets Forfatter gaaer bestandigen ud paa det hele Eysgaard Herred, og væsentligen paa de agronomiske og landoeconomiske Forhold; hvorimod en noget opmærksom og forstandig Læser af Skizzen let vil blive vaer, at den overhovedet og fornemmelig kun holder sig til en vis Egn i Herredet; men at den derhos meddeler en Blanding af forskjelligartede, fornemmelig ethnographiske Noticer, hvoriblandt de agronomiske indtage saa ubetydelig en Plads, at man meget gjerne kan betragte dem som recnt manglende. Kritikens Forfatter gaaer derimod netop fortrinligen ud paa at oplyse og fremhæve Agerbrugets Beskaffenhed, altid med Hensyn paa hele Herredet, og paa den Forudsætning: at man i den ethnographiske Skizze havde havt det Formaal, at ville give en landoeconomisk Beskrivelse. At nu de saa og adspredte Træk til at karakterisere Agerbruget i Herredets egentlige Hede-Egn (deels som det er, deels som det noget længere tilbage i Tiden var), hvilke den ethnographiske Skizze meddeler paa et Par Sider, (171—72) efter Recensentens Mening enten ikke ere fordeelagtige nok, eller i andre Henseender urigtige: er en Paastand, som jeg overlader den mere sted- og sagkyndige Læser at kiende ved Magt; i det jeg gien-tagende henholder mig til hvad allerede er bemærket, at den ethnographiske Skizze i nærværende Tidskrifts 1ste Bind allermindst har været anlagt paa at læses af Landoeconomer, eller at tilfredsstille disses Fordringer til en Beskrivelse over hele Herredets Landbrug. Da bemeldte Skizze imidlertid har givet Recensenten Anledning til selv at udfylde, hvad han har betragtet som en væsentlig Mangel i dens Indhold, og saaledes at levere en sammentrængt Udsigt over Eysgaard Herreds

oeconomiske Statistik: veed jeg for Diebliffet intet bedre Middel til at afhjælpe det Savn, som maaskee flere Læsere kunne have fundet ved bemeldte Skizze, end at uddrage og her aftrykke Recensentens korte Beskrivelse over Herredet:

Lysgaard Herred begynder 1 Mill sønden for Viborg, og har fra Nord til Syd en Længde af omtrent 2 Mill, dens (o: dets) Brede er 3 Mill (sic). Herredet indeholder 14 Sogne med en Befolkning efter en Optælling 1831 af 6246 Mennesker; da Arealet i det Høieste er 6 Quadratomile, bliver Folketallet paa hver Quadratomil i det Mindste 1041 Individuer. Vi ville nu betragte hvert Sogn for sig.

Høiberg S. bestaaer for største Delen af leerblandet Muldjord, dog har Byen Tange, beliggende ved Gudenaen, sandede Jorder; i Sognet befindes nogen Hedejord, tienlig til Opdyrkning. Af Skove findes i dette Sogn foruden den Vonderne tilhørende Høiberg Skov, hvis Areal et noiagtigt kan opgives, de til Herregaarden Palsstrup hørende Skove og de med disse sammenhængende Parceller, hørende til Gaardene Kiersgaard og Notterdam, af Areal ialt 325 Tønder Land. Gaardene i Sognet ere vel byggede, og Byen Høiberg smukt beliggende. (Folkemængde 373). Elsborg S. har omtrent samme Beskaffenhed; dets Skove, der eies af Beboerne, have et Areal af omtrent 200 Td. Land, men fredes ikke, og indeholde kun faa store Træer. (Folkemængden 206). Grønbek S. i den sydøstlige Deel af Herredet har for største Delen Sandjorder, dog findes ved den største By i Sognet, Iller, ogsaa gode Leerjorder. Sognet har store Torvemoser og en Deel Hedejord, der ei er af saa god Beskaffenhed som i de 2 fornævnte Sogne. Af Skov findes en Levning ved Ans paa 12 à 16 Td. Land. (Folkem. 663). Hinge S. i den sydlige Deel af Herredet har for største Delen gode Leerjorder, men ogsaa nogle Sandjorder og nogen Hede. Det Tilbageværende af den

forhen betydelige Hinge Skov anslaaes til 60 Td. Land, og af Vinderslevgaard's Skov til 30 Td. Land. (Folkem. 388). Anneret til samme er Vinderslev S., der meest bestaaer af leerblandet Muldjord, hvoraf omtrent $\frac{1}{4}$ er uopdyrket Hede. I Sognet findes en Skov ved Mausing, der anslaaes til circa 20 Td. Land. (Folkem. 697). Det sydvestligste Sogn i Herredet er Karup, Anneret til Frederikskirke paa Alheden. Dette i Udstrækning ei ubetydelige, men med Hensyn til Jordbundens Bestaaffenhed meget ringe Sogn har lutter sandede Jorder og megen Hede, der er saa slet, at det neppe betaler sig at opdyrke den. Ved Karup-Åa findes dog gode Eng, der i den nyere Tid ere betydeligt forbedrede og udvidede ved Vandledninger og Overriisling. I Sognet findes ingen Skove. (Folkem. 153). Den Deel af Alheden, der hører til dette Herred (en stor Deel af Alheden hører til Viborg Stift) udgjør en stor Flade med en tørveagtig Jordbund, der ved Mergel vilde kunne gøres temmelig givtig; men denne findes ikke der. *) En stor Deel af Jorden er opdyrket af Colonisterne; men en endnu større ligger uopdyrket. En betydelig Deel af Alheden indtage de kongelige Skovanolæg af Birke-, Lærke- og Grantræer, hvoraf især de sidste vore villigt, og allerede nu aarligt afgive noget Bygningstrømmer og flere Tusinder af Lægter. Det hele i Lybgaard Herred beplantede Areal udgjør omtrent 1600 Td. Land. (Folkem. 242). Nærlig for de 2 sidstnævnte Sogne ligger Thorning S., hvis vestlige Deel bestaaer af mager sandmuldet Mark og en Deel Hede af samme Bestaaffenhed; den østlige Deel har derimod gode leermuldede Jorder og meget lidt af Hede. Paa Bogildgaard i dette Sogn er for offentlig Regning oprettet et fellenbergsk Algerdyrkningsinstitut, og ved samme Gaard findes en i god Opvert værende Skov paa omtrent 30 Td. Land. Desuden findes i Sognet nogle Krats-

*) I det af Forf. nedenfor citerede Skrift: „Bemærkninger over Alheden og dens Colonier“ af Pastor Carstens, anføres denne Pag. 87 med Hensyn til det Spørgsmaal, om Mergel findes paa Alheden eller ikke: „om nu ogsaa denne Jordart end ikke findes her — paa Alheden — i Mængde, saa vise dog flere Steder, at den findes her endog lige ved Jordens Overflade“, i det han derhos mener, at der ikke tilstrækkeligen er blevet søgt efter Mergel.

skove, hvis Størrelse ei kan opgives. (Folkem. 960). Anneret til Thorning er Eysgaard S., der ligger en Mill nordligere. Dette Sogn har i det Høje ret gode Jorder, men mangler næsten ganske Eng og Skov; i den vestlige Deel af samme findes adskillige Hedestrækninger. (Folkem. 218). Det nordligste Sogn i Herredet er Almind. Jorderne bestaae af sandblandet Muld, deels med Gruus til Underlag. I Sognet findes megen Hede og ingen Skove. (Folkem. 360). Sydost for Almind er Siorslev S., der for en stor Deel har gode Leermuldede Jorder. I den nordlige Deel ligge nogle Hede-strækninger, der grændse til den store Vandet-Mose, som gjør Skiellet i en stor Strækning mellem Eysgaard og Middelfom Herreder. I dette Sogn ligger Herregaarden Munsbjerg og Aulsøgaarden Duclund, hvoraf den første har 125 Td. Land fortrinlig Skov, den sidste omtrent 50 Td. Land. Desuden ligge i samme nogle fraskilte Parceller af Munsbjerg Skov, hvis Størrelse ei nøiagtigt kan angives, men som anslaaes til 40 Td. Land. (Folkem. 606). Bium S. vestlig for sidstnævnte, har for største Deelen meget gode Jorder; i den vestlige Deel af Sognet ere de dog af ringere Veskaffenhed, og her findes ogsaa en Deel Hede. Foruden en Deel af Plantagen ved Steendalgaard, der ligger i dette Sogn, findes i samme en Skov ved Gaarden Marsvinslund paa 20 Td. Land, og ved Riselund en med Munsbjergs Skove umiddelbart forbunden Skov paa 70 Td. Land. Alle disse i Bium og Siorslev Sogne beliggende Skove bestaae saaledes af een sammenhængende Strækning af Areal ialt 235 Td. Land, og 2 nærliggende af Areal tilfammenlagte 70 Td. Land. (Folkem. 160). Om trent i Midten af Herredet ligge Levring og Hørup Sogne. Disses Jordbund er af lige Veskaffenhed, nemlig overalt god Leerblandet Muldjord med Leerunderlag, og paa flere Steder i begge Sogne kunne Jorderne sættes ved Siden af de bedste i Provindsen. Hartkornet er derfor ogsaa høit, (almindeligt 1 Tonde for 8 à 10 Tdr. Land) og skal endog ved den nye Matricul blive et ubetydeligt forhøiet. *) Af Skove findes i Lev-

*) Levring Sogns uprivilegerede Hk. efter den gl. Matricul 141 Td. 1 Sk. 2 F. 1 Alb. er efter den nye Matricul forhøiet til 157 Td.

ring S. kun enkelte Levninger ved Hindberg, Døssing, Trædsholt og Levring, der tilsammen neppe kunne anslaaes høiere end til omtrent 30 Td. Land, og i Hørup S. en smuk Ilden Skov ved Dalsgaard paa 16 Td. Land samt nogen Krattskov paa Kjellerup Mark. Byen Kjellerups Eiendomme ere næsten alle indhegnede og Digerne beplantede. (Folkem. i Levring S. 510, Hørup S. 410).

Efter saaledes at have i Korthed beskrevet hvert enkelt Sogn for sig, vil Anm. endnu kun bemærke, at med Undtagelse af Frederiks, Lysgaard og Almind Sogne har Herredet ved de flere Aar og Bække, der deels begrænde, deels gienemløbe samme, tilstrækkelige Eng; og flere Byer, t. Ex. Hørup, Levring, Hinge og Karup have endog meget god Høbjergning. Fatter man nu det Hele i en Sum, da seer man, at ifkun Herredets Grændser til alle Sider bestaae af sandede Jorder; at hele Midten og saa at sige Kiærnen er god og frugtbar Jord; at det ikke har Mangel paa Skove, og at det, med Undtagelse af den nordlige og især vestlige Deel, ei har Heder af stor Udstrækning, men ifkun enkelte adspredte Pletter, der Aar for Aar ved Opdyrkning formindskes. Sammenligner man dette Herred med de Vesten for samme beliggende Hammerum og Ginding Herreder i Ringkjøbing Amt, da vil man finde, at det ingenlunde kan kaldes tyndbefolket, ja enkelte Dele deraf kunne snarere siges at være overbefolkede. Herom vidne de mange jordløse Huse, de hyppige Udparcelleringer naagtet Gaardenes ringe Størrelse, (de fleste ere kun paa 3 Td. Hartkorn) og de høie Eiendomspriser. Igennem den østlige Deel af Herredet gaar en Vandvei fra Viborg til Aarhus, og en fra samme By til Skanderborg; gennem den vestlige

7 St. 2 §. 2 Alb., og deraf er alene Midstrup Byes gl. Stk. 18 Td. 5 St. 1 §. 1 Alb. forhøiet til 24 T. 6 St. 3 §. 2½ Alb., altsaa med omtrent ½ Deel, ligesom alle Byer i dette Sogn ved den nye Matricul have faaet et større eller mindre Tillæg i Hartkorn.

Hvad Hørup Sogn angaaer, da er dette Sogns Stk., der efter den gl. Matricul udgjør 116 T. 2 St. 1 §. ved den nye Matricul ansat til 133 T. 4 St. 3 §. 1 2 Alb., hvilken Tilvært falder paa de 3 Byer Dalsgaard, Almtoste og Kjellerup, da Hørup Byes Stk. ved den nye Matricul noget formindskes.

„en Hovedlandevei fra Viborg til Kolbing. Hele Herredet er desuden i alle Retninger giennemskåret med indkastede Veie, der næsten alle ere lerede, og til hvis Istandsættelse der paa mange Steder mangler Gruus og Sand. Paa disse Biveie er stedse en levende Færdsel, især fra Vesteregnet til Ladepladsen Ans ved Gudenaan, hvortil Beboerne af en stor Deel af Hammerum Herred bringe deres Producter, og igjen erholde Bygningstømmer og andre Vare tilbage. Formedelsk Pramsfarten paa Gudenaan have Beboerne i den østlige Deel af Herredet en let Communication med Randers, hvortil herfra forsendes Torv, Brænde, Muursteen, Raps, Korn og andre Producter. Charakteristisk for denne Egn er det usædvanlig store Antal af Familier udenfor Bøndestanden, hvilke ei alene behoe smaa Parceller af Hovedgaardene, men endog mange Bøndergaard. Det er vel ogsaa tildeels en Folge heraf, at Egnen er saa vel forsynet med Haandværkere. (Efter en Optegnelse i 1831 var Antallet af Haandværkere i Bium S. 17, Thorning S. 15, Hørup S. 18, Hinge S. 20; o. s. v.)*). Postforbindelsen over Viborg vedligeholdes 2 Gange ugentligt ved 6 gaaende Poster fra forskellige Dele af Herredet.”

At Mergel anvendt paa rigtig Maade er et fortrinligt Middel til at fremme Vegetationen, og især ved Hødens Opdyrkning næsten er uundværlig, er her af Bønden overalt erkendt; thi skiondt han ikke veed, at Kalken som et Alkali neutraliserer Syren i Humus, der altid findes i Hødejord, og derved frembringer mild Humus, tienlig til Vert for andre Planter end Lyngen; ei heller at Kalken er et Gæringsmiddel, der bringer de i Jorden værende vegetabiliske Dele til giennem en Gæringsproces at forvandles til Humus (Muld), samt

*) Dette kan vel mere tilskrives, at de fleste Byer i Herredet ligge temmelig langt fiernede fra Kiøbstaden; at der paa flere Steder findes Skove i Herrederne, og at disse støde til de skovløse Hammerum og Ginding Herreder; ligesom og den Omstændighed, at Retsbetienten boer og Thinget holdes i selve Herredet, med ører et mindre Samkvem med den nærmeste Kiøbstad.

„gør Jorden meer porøs: saa seer han dog ved de mange „Grempler, der gives ham af Folk uden for Bondestanden, at „han derved forøger sin Axl, og dette ansporer ham til Efter- „ligning. Derfor tiltager ogsaa Brugen af denne Jordart Aar „for Aar; i alle Sogne (alene med Undtagelse af Frederiks, „hvor Mergel ikke høves) ere mange Marker merglede, og „mange Hødestykker ved Merglens Hielp forvandlede til Alger- „land, der frembringer ei alene Korn og Klover, men endog „Raps; og Alm. antager, at man, uden at gjøre sig altfor „sanguiniske Forhaabninger, kan forudsige, at inden et ikke meget „laugt Tidrum vil al til Opdyrkning tienslig Hede i Lysgaard „Herred være forvandlet til Ploieland. Med at brække og ud- „grofste sine Jorder ere Bønderne her som overalt noget tilbage; „dog begynde nogle allerede nu at følge de givne Grempler, og „det er at vente, at det dermed vil fremdeles blive bedre. Af „de mange dannede Jordbrugere, der boe i Herredet, bruges „Kobbelbruget; Jorden brækkes, giødes og stundom mergles, „besaaes med Rug eller Raps, hvorefter tages Byg og 2 Rierve „Havre. (Adskillige tage ogsaa Kartofler og en bredbladet „Sæd som Voghyede, Vifter eller Grter med ind i Rotationen, „og giøde da sædvanligen ogsaa dertil). Jorderne udlægges med „Klover, stundom blandet med Floiels- og Thimothelgræs. Mange „Bønder bruge ogsaa denne Driftsmaade; men adskillige holde „sig endnu til den gamle Maade, at tage først Byg, hvortil „Jorden fældes om Efteraaret, ploies om Foraaret 1 eller 2 „Gange og giødes; dernæst Rug (giødet) og derefter 2 à 3 „Rierve Havre. Jorden udlægges enten uden Besaaening eller „med Klover, der paa mange Steder groer villigt endog uden „Mergel. Veledrift synes her selv iblandt de Dannede at have „Stemningen imod sig, og ansees som udsfordlig; den bruges „her kun af Enkelte, som derfor nyde Understøttelse af det fgl. „Landhuusholdningselskab. Kartoffelavlens udbreder sig især i „den vestlige Deel af Herredet, og Kartofflernes Anvendelse til „Kreaturføde er i de sidste Aar bleven temmelig almindelig. „Høravlen er ogsaa stærkt i Tiltagende, og 2 i Siorslev Sogn „boende, ved Landhuusholdningselskabets Foranstaltning oplærte „Hørsvingere have fuldt op at bestille. Til Besætning holdes

her ifkun de fornødne Arbeidsheste, og saa Heste opdrættes til Salg. Dvægbefætningen bestaaer paa nogle af de større Gaarde meest af Stude, (hvis almindelige Farve ligesaa lidt her som andensteds i Jylland er den hvide, men derimod den sorte og mørkegraa) paa andre af Koer; ogsaa holdes paa dem alle en Faareflo, der dog ingensteds er Hovedbefætning. Bøndernes Hovedbefætning i den største og bedste Deel af Herredet er Koer; af Faar holdes kun saamange, som kunne være tilstrækkelige til at producere den til eget Forbrug fornødne Uld. Salget af Smør og Ost er derfor en ikke ubetydelig Indtægtskilde for denne Egn, og Anm. kender Bønder, som eie Gaarde paa 3 à 4 Td. Hartorn, og som ved disse Producter have en Indtægt af indtil 100 Rbd. aarlig. Smørret sælges ei heller, som Forf. anfører, til Smaaaprangere hjemme; men bringes tiltorvs i Viborg, hvor det foretrækkes for og betales dyrere end det, som tilføres fra denne Byes øvrige Opsland. Kun i den vestlige Deel af Herredet kan Faaret siges at være Bødens Hovedbefætning, og kun om denne Deel gielde tildeels Forfatterens Bemærkninger om Agerbruget i Lynggaard Herred. Næsten alle Gaardmænd have noget Korn at afhænde, men kun Lidet deraf bringes til Kjøbstaden, da de mange Huusmænd og Jnderster kobe og consumere det Meste. De større Gaardes Korn og Meieriproducter sendes almindeligen med Pramme til Randers, og sælges til denne Byes Handlende."

Uden at ville nære nogen Tvivl om Rigtigheden af Recensentens her meddeelte Beskrivelse, kan det ligesuldt være mig tilladt at tvivle om, at mange af Tidsskriftets Læsere vilde været tilfreds med, om blot en saadan Skizze af Herredets Agricultur havde været meddeelt som Bidrag til den jydskede Egn's ethnographiske Skildring. Hvor ufuldkommen og ufuldstændig denne endog er faldet ud — og at man ei maatte vente sig mere, var forud bebudet (s. Anmærkn. S. 165): saa er den dog, som jeg har erfaret, læst af Mange med en Interesse, som det netop er mig kiært, at Indhold og Omme mere vilde have fremkaldt, end Behandlingen. — Det maa nu

være mig end mere tilfredsstillende, at en Recensent, der har saameget imod den her omhandlede Artikel, at han „beflagger,” den er kommen for Dagen, (ansorte St. S. 423) selv giver den det Vidnesbyrd, „at Skildringen af Almuens Leve- maade, Klædedragt, Forlystelser” m. m. (altsaa omtrent $\frac{2}{3}$ Deel af hele Artiklens Indhold) hvad Egnen i Jylland angaaer, er, „om endog ufuldstændig, dog i det Hele noiagtig.” — Med dette Vidnesbyrd af min jydsk Recensent vil jeg lade mig noie; og troer ikke at vove meget ved at forudsætte, at man vel omtrent vil kunne give Artiklens øvrige adspredte Optegnelser, der vedrøre ethnographiske Forhold uden for Jylland, et lignende Skudsmaal; da jeg her er ligesaa langt, som hist, fra at gjøre nogen Paastand paa Fuldstændighed.

Imidlertid bør det ei forbigaaes, at Recensenten selv noget tilforn har indskrænket sit Vidnesbyrd om Skizzens ethnographiske Deel, saavel ved at tillægge den, at være „i mange Henseender altfor fuldstændig, da den 1) tillægger denne Egn (Eysgaard Herred) mange Ting som særegne, der er fælleds for den største Deel af Jylland; og 2) oftere berører personlige Forhold.” Hvad det første angaaer, maa jeg bemærke: at en saadan Beskaffenhed maa den omhandlede Skizze dele med ethvert chorographisk og ethnographisk Arbeide over en liden eller indskrænket Stræds; og det maa netop regnes til enhver saadan geographisk og ethnographisk Monographies væsentlige Fuldkommenheder, naar den behandler sin Gienstand isoleret med al den udtømmende Fuldstændighed og det noiagtige Detail, som skal give Topographien og Specialhistorien deres Værdi som statistisk-historiske Kilder. I øvrigt finder dette liden eller ingen Anvendelse i nærværende Tilfælde, hvor der ikke handles om et giennemført Arbeide, men kun om en fragmentarisk Skizze; om en saadan ogsaa havde noget for meget paa den ene Side, eller noget for lidet paa den anden, vilde Tilregnelsen herfor ei kunne blive betydelig. Det er derfor bl. a. endnu meer end besynderligt, naar Recensenten med dadlende Sideblik anfører (S. 416), at et Afsnit i den ethnographiske Skizze begynder med en Recapitulation af „Egnens

formeenlige Særkiender; nemlig høie, skovløse Sand- og Gruusbakker med lymbegroede Dale og store Heder o. s. v. Dette angives aldeles ikke som Egnens udelukkende Særkiender, men som Træk af dens Naturbeskaffenhed, hvilke den naturlige vilis har tilfælles med mangfoldige andre Hede-Egne i Jylland. Forf. kunde dog ikke, naar han vilde omtale en vis Egn, f. Ex. i Lybgaard Herred, nøies med at sige Læserne: „Egnet har en jydsk Hede-Egns Charakter; og hvorledes denne er, kan man, om man ikke veed det af egen Erfaring, finde beskrevet i den eller den Bog — eller vente sig beskrevet i en almindelig Geographie over Jylland“ o. s. v.

Hvad den anden, ovenfor berørte Omstændighed angaaer, som Rec. tillægger den ethnographiske Skizze, at personlige Forhold deri et Par Gange berøres, uden at dog Personer nævnes: da ere disse Tilfælde i sig selv saa isolerede og lidt betydende, at de vistnok intet afgjøre, og gierne kunde været forbigaaede. Imidlertid er netop det af Rec. som upassende fremhævede Exempel, at en Gaardmands eneste tre Sønner, ved at forlade deres Føde-Egn, havde vundet Levevei og borgerlig Stilling udenfor Bøndestanden, saa langt fra at medføre noget ufordeelagtigt for Bedkommende, at den „agtede Familie,“ som i øvrigt knap vil være bekendt udenfor Herredet, ei vil kunne have noget imod, at et historisk Factum af den Art berettes. — Jeg vil for Resten heller ikke forbigaae Recensentens Bemærkninger: at Vandrelyst, efter hans Formening, ikke findes overalt i Jylland, og saaledes heller ei i Lybgaard Herred; men kun i enkelte Egne, f. Ex. ved Varde og Ribe (hvilket vel turde være noget for indskrænket); ligesom at den Næringsvei, at prange med Heste og Stude, ikke hører hjemme i bemeldte Herred, saa lidt som i den hele østlige Deel af Jylland; hvorimod den er eiendommelig for hele Vesterlandet og Vendsyssel. Dette hører til Rettelser, hvortil jeg antager, Rec. maa besidde den fornødne Localkundskab, og som jeg henstiller til andre Sagkyndiges Bekræftelse.

Derimod maa jeg endnu berøre en speciel Omstændighed i den ethnographiske Skizze, som Rec. ikke uden dadlende Betragtninger fremhæver; nemlig den i hist. Tidsskr. S. 181—85

meddeelte Notice om en af Jyllands „flege Mænd“, Mads Weis i Henge. Rec. kalder denne Notice en „udførlig Biographie,“ og kan ikke forklare sig, hvorledes den har fundet sit Sted i den ethnographiske Skizze. Dette vil jeg meget let kunne forklare ham, naar han, med mig, holder Manden i hans hele Færd, Virken og Charakter for et interessant Phænomen. At et saadant omtales (efter fuldkommen paalidelige Kilder) der, hvor der handles om en Egn, som netop er den, blandt hvis Beboere Manden i saa mange Aar havde levet og havt sin særegne og forunderlige Virkefærd: ville de allerfleste Læsere uden Tvivl finde naturligt og let begribeligt; hvorimod jeg troer, saa ville være enige med Rec. i at finde det Meddeelte om den flege Mand Mads Weis alt for udførligt; om man endog ikke vil „anslaae denne Mands Kundskaber overmaade høit“, hvilket Rec. tillægger den ethnographiske Skizze. Men Læseren af samme vil finde, at der fra denne Side egentlig ikke tillægges ham andet end Dygtighed og Held til at helbrede visse chirurgiske Sygdomme (S. 183) og „en for hans Stand betydelig Menneſtekundskab og Verdensklogskab.“ Om Rec. kan afbevise noget af disse Udsagn om Mads Weis, er mig ubekendt. — I øvrigt maa det bemærkes, at der i histor. Tidskr. S. 181 L. 19 maa læses imellem „Ringkøbing og **Solstebro**“ i Stedet for Hobro.

Endnu finder jeg mig foranlediget til at omtale et Par af Recensentens Retteiser, som igjen kunne modtage en Berigtigelse. S. 409 og 410 anfører han nemlig (imod Ytringen i histor. Tidskr. S. 168 om den sydlige og vestlige Deel af Eysgaard Herred) at vel den sydlige Deel af Herredet forud har havt flere og større Stove, men den vestlige Deel, med Karup Sogn, en Deel af Allheden, af Thorning, Bium og fl. Sogne, har „ingenſinde havt Stove, og kan derfor ei heller siges, at have mistet disse.“ Imod denne Recensentens Paaſtand vilde uden Tvivl flere Indvendinger kunne begrundes; men jeg vil allene holde mig til et enkelt mig meddeelt Factum: at netop i Thorning Sogn, ved Gaarden Kiærsholm, er endnu for 2 eller 3 Aar siden af Egnens Moser opgravet en betydelig Deel meget store Trærødder,

hvilket er et, efter Sigende, aldeles ikke sjældent Vidnesbyrd om fordums Skove i disse Egne.

I Anledning af hvad der i histor. Tidskr. 167, 168 er sagt om Egnen ved Henge-So, og om den „lange Ræd af meget høie mørke Lyngbakker, med en yderst vild Natur,“ der findes langs med Soens søndre Bred i Hids Herred, og hvor man paa sine Steder vel kunde troe sig hensat i en Biergegn: antager Recensenten denne Skildring for et blot Phantasiespil, og forsikkrer: „at de foregionne Bierge (der ikke nævnes saaledes af mig) ere ganske almindelige Hedebakker, der ingensteds hæve sig betydeligt over det omliggende Terrain;“ og at man heller ikke nogensteds her vil finde Jordstred eller Kloster med nogne Gruusvægge o. s. v. Jeg vilde meget gierne give Rec. Ret; og tænkte mig selv Muligheden i, at Skildringen, om den end ikke var skrevet hen i Taaget, dog maaskee var for stærk, eller Egnen forverlet med en anden. Imidlertid maa jeg dog modsætte hans Forsikkring følgende Erklæring, som jeg har modtaget fra en paalidelig Haand, og meddeler efter udtrykkelig Begiering af Bedkommende, som jeg antager for her at være ligesaa stedfyndig, som Recensenten: „De omtalte Lyngbakker paa den søndre Side af Henge-So fremstille upaatvivlelig en yderst vild Natur; de ere høie, mørkebrune, lyngbegroede, og paa adskillige af dem finder man intet Spor af Menneskers Haand eller Fod. Seer man dem fra Soens modsatte Bred, da hæve de sig for Diet betydeligt i Veiret; og at Landet netop her har anseelige Høider, kan ogsaa erfares af Major Olsens physisk-geographiske Kort over Danmark, og Prof. Schouvs Bemærkninger over samme S. 3. Her vil man finde angivet (Nr. 61) „Sandskov Baunehøi,“ Sonden for Henge-So, med en Høide af 322 Fod. Paa adskillige Steder har Lyngen paa disse Bakker en Høide af een til halvanden Alen; og ved at arbejde sig igiennem Lyngkrattet, kan man virkelig hist og her trænge ned i betydelige Kloster eller Fordybninger, som ikke ere „Gruusgrave,“ da ingen Risrevet, og knap nogen Gangsti fører dertil. I Dybet af en eller anden saadan Kloft, imellem steile, alvorlig-mørke Lyngbakker, hvor man intet seer uden

disse og Himmelen over sig, kan det vel tillades en Vandrer med nogen Phantasié, at tænke sig i en Biergegn; og at den, som fattes denne Siæleevne, ikke kan modtage eller forstaae Følelsen af en saadan Lighed, hindrer ikke, at den derfor ligesuldt kan være til; ligesom det for Resten gierne kunde være muligt, at Recensenten, der finder Egnen mere tam, end vild, dog ikke havde været paa de Steder blandt Seerups Lyngbakker, som her sigtes til."

Endelig vil jeg tilsidst berøre en kritisk Bemærkning af Recensenten, som af flere Aarsager, bl. a. efter Stedet, den hos ham har faaet, og den Betydning, har har tillagt den, snarere allerførst burde have været besvaret. Men — jeg kunde have gode Grunde til at udsætte Besvarelsen; thi hvorledes skal det forsvares, at jeg vil meddele en Skizze af en Hede-Egn i et Herred, som den indfødte Jyde ei engang kiender af Navn, og som endog en velvillig Recensent forgieves vilde søge, ei allene paa Amtskortene over Jylland, men ogsaa paa de langt bedre jydsk Kort, som jeg haaber vi kunne vente os fra Capitain Mansas Haand? — Det forekommer mig dog, at Recensenten kunde have sparet sig selv og de af Kritikens Læsere i Tidsskr. for Literatur, der ikke kiendte den ethnographiske Skizze, al Umage og forgieves Efterforskning paa Landkortet, ligesom ogsaa skænket dem sin paafølgende "Forundring", ved strax at meddele Skrivfeilens rettet. Det er vist nok besynderligt, at en saadan kunde undfalde mig to Gange (ja uheldigvis endog i Overkriften, S. 165), ligesom at den kunde oversees af to af vore lærdeste Historikere og Statistikere, der begge have gienemlæst Artikelen, inden den optoges i Tidsskriftet. Men det er næsten ligesaa besynderligt, at en Rec., der i øvrigt er alvorlig nok, vil spøge med en Skrivfeil i et Herreds Navn, og foregive, at jeg fremdeles benævner det Eystrup Herred; da han dog strax ovenpaa S. 166, 167, 168, 169, 173, og saa fremdeles, finder **Lynggaard Herred.**

C. Molbech.